

shvatit ćemo osnovni razlog nastale situacije. Štoviše, pravo na pljačku bilo je tada općeprihvaćen način nagrađivanja vojnika, a pljačka i trgovina kao funkcija pljačke bili su nerazdvojni dio svih velikih pothvata, primjerice zemljopisnih otkrića. Bečki je dvor bio potpuno svjestan činjenice da uskoci ne mogu preživjeti bez pljačke. Glasne su optužbe padale na uskoke najčešće sa strane Mlečana čiji su trgovački interesi bili izravno ugroženi njihovim djelovanjem.

Autorica knjige zadala si je nemali trud u istraživanju goleme arhivske građe i upoznavanju literature o predmetu. Najslabija su joj strana turski izvori. Iako se koristila najboljom turkološkom literaturom, Wendy Bracewell naprosto nije dobar poznavalac osmanskih izvora i turkološke problematike. Zbog toga su se u njezinoj knjizi našle poneke netočnosti i pojednostavljenja, kao primjerice sâm termin »sveti rat«, koji nije primjeren naziv za borbe na Jadranu u 16. stoljeću.

Svakako je pohvalno da se Wendy Bracewell prihvatila teškog zadatka ponovnog istraživanja povijesti uskoka. Senjski su uskoci, poznati najčešće preko povijesnog romana 19. stoljeća, bliski srcu svakog Hrvata. Njihovo djelovanje na tromeđi moćnih država: Mletačke Republike, te Austrijskog i Osmanskoga Carstva, ocjenjivalo se u historiografiji ili krajnje pozitivno – s hrvatske – ili krajnje negativno – s talijanske strane. Hrvati su u njima navikli vidjeti junake čistoga srca, koji su svojom krvlju branili »ostatke ostataka nekoć slavnog Hrvatskog Kraljevstva«, a istodobno i cijelu kršćansku Europu pred ekspanzijom Turaka. U Italiji uskoke smatraju gusarima koji su bez razlike pljačkali sve trgovačke brodove na Jadranu. Upravo su takvi stereotipi jako utjecali i na povjesničare, a zbog toga što je takvo podijeljeno mišljenje o uskocima postojalo već i među njihovim suvremenicima, povijesni su izvori puni dokaza koji se mogu iskoristiti za dokazivanje posve suprotnih teorija. Upravo zbog toga hrvatska historiografija ne može sebi dopustiti da ne vrednuje takvu knjigu.

Magdalena Najbar-Agičić

Darko Dukovski: *Svi svjetovi istarski ili još – ne – povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*

C.A.S.H. Histria Croatica, Pula 1997.

Malo je knjiga tako izuzetno dobrih i lijepih kao što je knjiga *Svi svjetovi istarski ili još – ne – povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*. Ona je sadržajno vrijedna, a vizuelno lijepa, te je to prva knjiga koja pokazuje da se i za 20. stoljeće može objaviti prekrasno opremljena knjiga kao što se objavljuju knjige sa starijom tematikom, a sadržajem da mogu biti knjige 21. stoljeća. Što je sadržaj ove knjige?

Već u uvodnoj napomeni Dukovski ističe da je njegovo djelo povijest višeslojnog, složenog multietničkog i multikulturnog društva kakovog nalazimo u Istri. »To je povijesno-socijalna analiza ali i dokumentarna pripovijest o slobodi i nužnosti, o mentalitetu opstanka i suživota prije svega hrvatskih, slovenskih, talijanskih ali isto tako i drugih (romskih i židovskih) istarskih obitejki« (str. 4).

Opredijelivši se za ovakovo gledanje Dukovski je želio promatrati i analizirati svijet imućnih i svijet siromašnih i konfrontirajući ih, tražiti čimbenike koji su utjecali na oblikovanje i razvoj heterogenog i specifičnog istarskog prostora. Međutim, zadatak se pokazao mnogo težim, jer je otkrio cijelu galaktiku različitih ali ipak povezanih svjetova, te se odlučio na praćenje njihovih veza, ponašanja, utjecaja, sudara i dodirnih točaka. Izbjegava velika povijesna imena kao pokretače povijesti. Bavi se marginalnim grupama društva i na polju takvog istraživanja Dukovski i nema preteča u našoj historiografiji.

Svoje marginalne grupe Dukovski je odlučio pratiti problemski, vodeći ipak računa o vremenu u kojem se nešto iskazuje, konfrontira i razilazi. Knjiga je podijeljena u deset poglavlja s time da je na kraju naveden bogat popis izvora i literature.

Nakon potrebnih objašnjenja u prvom i drugom poglavlju, autor sintetizira socijalnu konfiguraciju stanovništva Istre od početka 20. stoljeća do 1918. godine u trećem poglavlju, ukazujući na demografsku sliku koja se pod utjecajem stalnog iseljavanja, ali i useljavanja, radikalno i više puta izmijenila (str. 9-18).

U četvrtom poglavlju Dukovski analizira svijet *temeljnih slojeva i društvene elite*. Ovo poglavlje je sastavljeno od pet podpoglavlja. U prvom, obrađene su glavne karakteristike građanskog sloja koje se i odjećom razlikovalo od ostalih slojeva. U drugom, govori se o svijetu industrijalaca i magnata i njihovom utjecaju na opći razvoj Istre. Prvi put je u jednom povijesnom djelu ispravno ocijenjen veliki doprinos ovog sloja, uglavnom sastavljenog od Talijana ali i domaćih Talijanaša. U knjizi je našao mjesto i Paul Kupelwieser, pretvarač močvarnih Briuna u zemaljski raj za europsku elitu, te dr. Robert Koch koji je izvršio sanaciju malaričnog područja. U trećem podpoglavlju su na vrlo zanimljiv način prikazani veleposjednici Istre. Istaknuto je, da je veleposjed bio u rukama Talijana ili potalijančenih Hrvata ali da se odnos duboke lojalnosti i predanosti podanika prema »patronu« počeo narušavati propadanjem gospodarske moći veleposjeda kojeg procesa nije bila pošteđena ni Istra kao ni gotovo bilo koji kraj Europe. U četvrtom podpoglavlju prikazan je obiteljski svijet građanske elite te je autor pokazao da je život u ovim obiteljima bio strogo normiran i da se nije mijenjao čak ni onda kada je obitelj materijalno propala ili propadala. Komunikacija elite sa srednjim građanskim slojevima je isključivo poslovna, a s nižim i radničkim vrlo slaba i to uglavnom prema volji elite, pa je to došlo do izražaja tijekom štrajkova, koje Dukovski inventivno naziva »vriskom očajnika koji se bore za goli opstanak«. Jedino vrijeme neposredne komunikacije svih slojeva urbanih sredina jesu vjerski blagdani i poklade. Peto podpoglavlje sadrži analizu intelektualaca talijanske narodnosti, kojima Dukovski daje epitet marginalizirane političke elite.

Izvanredno važan, a na način posve nov u našoj historiografiji, obrađen je svijet rubnih društava u Istri, u petom poglavlju (str. 40-101). Ovo poglavlje ima devet podpoglavlja, i svako obrađuje jednu važnu temu vezanu uz hrvatske i talijanske slojeve. U prvom je analiziran opći značaj socijalne, političke, gospodarske i kulturne marginalnosti po uzrocima i ponašanju. Zatim se analiziraju temeljni socijalne marginalnosti hrvatskog etnikuma uz naglašavanje da su za nacionalnu marginalnost hrvatskog korpusa u Istri bili krivi i sami istarski Hrvati, posebice oni koji su živjeli u gradu i koji su se materijalno uzdigli iznad razine hrvatskog seljaka, ali su nacionalno bili uspavani, neaktivni, dajući prednost staleškoj pripadnosti. O istarskim se intelektualcima razlaže u zasebnom, cjelovitom odjeljku. Oni su najekspoziraniji dio istarskih intelektualaca i Dukovski je u kratko ali vrlo precizno karakterizirao njihov položaj na osnovu istraživanja V. Bratulića i M. Demarina. U sljedećem poglavlju dati su primjeri sukoba temeljnih i marginaliziranih slojeva. U stvari, ovdje se opisuje i analizira kako su sredinom dvadesetih godina fašističke vlasti ekonomska sredstva izmanipulirala u političke svrhe, što je bio jedan od važnih čimbenika dezintegracije razvoja hrvatske narodnosne misli. Fašisti su proces provodili vrlo sporo ali i vrlo postupno i sistematično; to Dukovski pokazuje na primjeru štedionica, plaća i raznih drugih načina depresijacije – uvjet za opstanak na poslu bilo je i članstvo u jednom od brojnih fašističkih sindikata. Sljedeće podpoglavlje govori o uzrocima nastanka gradske i seoske sirotinje ističući da je proces socijalne diferencijacije bio na vrhuncu krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Industrijalizacija razara strukturu ruralnog svijeta te je u ovom procesu nastao brojni siromašni svijet i na jednoj i na drugoj strani – postojala su i obratna kretanja, prema selu, gdje su mogućnosti za preživljavanje bile veće. Odlično odabranim primjerima a na temelju anketnog materijala prikazan je unutarnji svijet ruralnih i urbanih siromašnih obitelji. Naglašavajući da je istarski čovjek duboko religiozan i bogobožan, te da je istarsko društvo u cjelini svoje temelje gradilo na kršćanskim zasadama i kršćanskom sustavu vrijednosti, Dukovski uočava i neke specifičnosti: npr., odnos istarskog Hrvata prema talijanskom svećeniku često je imao za posljedicu udaljavanje od crkve. No Dukovski ističe da istarski puk ima i razvijen odnos prema društvenim igrama, te da postoji neka kolektivna memorija i povezanost upravo uz tu djelatnost.

Stanovanje je jedan od najvažnijih elemenata normalnog života u gradu, te je Dukovski ovu temu obradio opisno ali i u vezi s fašizacijom jer su fašisti shvatili da aktivnim rješavanjem stambenog

pitanja dobivaju velik broj pristalica u najbrojnijoj skupini ljudi u gradovima. Usprkos tomu, upravo u tom vremenu bilo je mnogo ljudi koji su lutali ulicama bez posla i bez stana.

Studija o Židovima u Istri prve polovice 20. stoljeća, obrađena je u poglavlju »Židovi od elite do margine«; proces je proveden tijekom vladavine fašista, do tvrdnje da danas u Istri žive Židovi koji su došli iz kontinentalnih krajeva Hrvatske i Jugoslavije, potpuno se kulturno i nacionalno asimiliravši u istarsko društvo.

Romima daje Dukovski oznak većih marginalaca, uz zaključak kako je njihova socijalizacija u istarsko društvo neostvariva. I ovo je poglavlje rađeno kao potpuno zaokružena i vrlo vrijedna cjelina.

Šesto poglavlje nosi naziv »Svijet bolesnih i hendikepiranih« (102-114). Dukovski smatra da je svijet bolesnih i hendikepiranih realno socijalno okruženje istarskog čovjeka i obitelji i da značajno utječe na socijalni status cjeline. Nevolje s pitkom vodom, visok mortalitet i nesigurne socijalne prilike, svrstavaju Istru u međuratnom razdoblju među najsiriromašnije talijanske pokrajine, a Dukovski koristi raznolike izvore i brojčane podatke te izvještaje humanitarnih i karitativnih organizacija da prikaže stanje ugroženosti istarskog svijeta, osvrnuvši se u posebnom podpoglavlju i na razdoblje od 1945. do 1950.

Povijest žena je danas posebna grana povijesti i na tu temu je u srednjoj i zapadnoj Europi napisano mnoštvo knjiga. Dukovski je zasebnom svijetu žena posvetio sedmo poglavlje; kako postoji metodologijsko i sadržajno dvojstvo tog problema, svijet je istarskih žena podijelio na život žena u selima i na svijet žena u gradovima. Zaključuje da je žena na selu gladala u obitelji, ali je prema javnosti bila podređena. U urbanim sredinama žene snose teret nezaposlenosti i životne nesigurnosti. Zajednički zaključak je da položaj žene i na selu i u gradu bio jednako težak i neizvjestan, te na primjeru učiteljica pokazuje kako su bile tako slabo plaćene da su nakon redovitog posla preuzimale brigu za odgoj djece i čuvanje i skrb starijih osoba. Zaključak da su žene u urbanim sredinama marginalizirane, socijalno, ekonomski i politički važi za većinu žena u gradovima, a osobito za vrijeme fašizma kada je ženi namijenjena podređena uloga. Dukovski ističe da je do građanske i političke emancipacije žena došlo tek za vrijeme rata od 1941. do 1945. kad su žene preuzele važnu ulogu u Antifašističkom frontu žena, što je nastavljeno poslije rata, ali je to opet imalo za posljednicu preopterećenost žena teškim fizičkim radom. Dukovski je jedan segment poglavlja posvetio odnosima prema seksualnosti, navodeći ponašanje društva prema ženama koje su imale djecu van braka. Razmatranje ovog problema dovodi Dukovskog do žena na marginama margine, tj. do proučavanja prostitucije; korištenjem arhivskih izvora, obradio je javnu prostituciju, zaključujući da se prostitucija mora sagledati u kontekstu istarske međuratne stvarnosti, gospodarske bijede i konstantnog procesa prestrukturiranja istarskog društva.

Silazeći na samo dno života, Dukovski je obradio i *Cosa nostra istriana*, tj. svijet istarskog podzemlja, razbojnika koji se regrutiraju iz suvišnog življa. Koristeći ponovno brojne izvore, Dukovski pronalazi uzroke nastajanja ove grupe koja je u Istri vrlo stara, a koja se uvijek izraženije pojavljuje u vrijeme kriza i tranzicija. Sporedna djelatnost razbojničkih bandi bilo je krijumčarenje kao stalan izvor prihoda ne samo pojedinih obitelji već i čitavih sela, na što je svakako utjecao politički položaj Istre na granici i njezin prometni položaj.

Završnopoglavljje knjige nosi naslov »Svijet političkog elitizma i marginalizma«. U njemu je obrađen politički elitizam talijanske i politički marginalizam hrvatske nacije, te bismo ovo poglavlje mogli ubrojiti u političku povijest, vezanu većim dijelom uz fašizam kojega je autor odličan poznavalac. Konstatirano je, da se »politička marginalnost istarskih Hrvata ogleđa u njihovom nasilnom i sustavnom sprečavanju da steknu bilo kakav politički utjecaj na razvoj svekolikih političkih, gospodarskih i kulturnih odnosa u Istri. Ni izbori nisu ništa promijenili, a osobito ne nakon dolaska fašista na vlast 1922. kada nema ni najmanjeg znaka njihovog političkog utjecaja«. Politički elitizam »novog doba« poslije 1945, Dukovski karakterizira nazivom »Jednakost u siromaštvu«, ističući kako su neki pružili otpor uravnolovki u oblasti plaća ili se suprotstavljali pritisku zbog prevelikog podavanja seljaka. Dukovski je istražio izvještaje sjednica oblasnog i kotarskih NO-a, te zaključio da se najveći dio istarskog pučanstva, neposredno poslije Drugoga svjetskog rata, nalazio u posve tragičnom položaju. Presija se nastavljala i nakon rata, ni jednom riječi nije se spominjao socijalizam, komunizam, već se radilo o »narodnoj« vojsci, »narodnoj« vlasti, »narodnoj« državi; izgrađivanjem državnog

aparata parole su se počele mijenjati u pravcu socijalističke i komunističke propagande uz žestoko potiskivanje isticanja nacionalnosti. Dukovski je kritizirao pogreške vlasti prema Talijanima ali i Hrvatima zaključujući da je politički elitizam bivših socijalnih marginalaca izigrao povjerenje naroda na području Istre, te je došlo do istog procesa kakovog smo nalazili u Istri u vrijeme međuratnog fašizma.

U zaključnom, desetom poglavlju, Dukovski kaže da su svi svjetovi istarski povezani u mrežu vidljivih i nevidljivih veza stvarajući ipak jedinstvo postojanja i suživota. Ističe osobenosti Istre koja doživljava češće mijene kao i to da se od 1918. gospodarski i kulturni i politički elitizam ne podudara, što je oznaka i fašizma i komunizma. Dukovski zaključuje da je kulturni elitizam ipak i u takvim vremenima stvarao univerzalne vrijednosti u književnosti i slikarstvu, tvrdeći da »je to povijest koja bi mogla imati vrijednost i u budućnosti«. Mislim da i ovaj prikaz knjige Dukovskog treba zaključiti njegovom završnom rečenicom: »Prošlost za budućnost.«

Smatram da djelo treba biti neobvezujuće štivo za one koje zanimaju crtice i međuljudski odnosi u istarskim gradovima i na selima, te da to bude knjiga »za dušu« i međusobno poznavanje Istrana i ostalih Hrvata, iako smo daleko od toga da Dukovskom negiramo izuzetnu profesionalnost i kvalitetu. Dukovski se koristio građom civilnih komesarijata iz vremena talijanske vladavine u Istri, ali i sudskim arhivama, ostavštinama pojedinih obitelji, pročešljavši sve arhive i biblioteke, gdje se građa mogla naći. Svoju je u knjigu opremio brojnim slikama običnih malih ljudi, prvi put objavljenima, koje oživljavaju jedan do sada neviden svijet omogućavajući da se saživimo s istarskim društvom i da ga bolje shvatimo i razumijemo.

Dukovski koristi metodu nehistorijskih znanosti, ali u želji da napiše povijesno djelo on vodi mnogo računa o vremenu, te tako dobiva vrlo neuobičajene efekte u okviru povijesti mentaliteta. Jezik djela je osvježavajuće nov, fascinantan. Zapažanja su lucidna i povijesno kvalitetna.

Mislim, da prva knjiga Darka Dukovskog ukazuje na izuzetnost povjesničara, koji unosi nove pri-stupe u hrvatsku povijest, zalažući se za povijest svakidašnjice ili povijest mentaliteta, a za što mu svakako pomaže i njegovo filozofsko obrazovanje, jer je studirao i povijest i filozofiju.

Želimo da što prije izađe druga knjiga – *Drhtaji istarskog povijesnog bila*, jer mi se čini, da je povijesna znanost Istre na kraju 20. stoljeća dobila odličnog znanstvenika i odličnog povijesnog pisca, koji će znati prenijeti svoje znanje i u 21. stoljeće.

Mira Kolar-Dimitrijević

Jadranski zbornik

Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, *Bibliografija*, sv. 17, god. 1996. – 1997. Pula – Rijeka 1997, str. 1-194

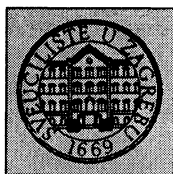
Jadranski zbornik izdaju Društvo za povijest i kulturni razvitak Istre u Puli i Povijesno društvo Rijeka. Prvi je godišnjak tiskan 1956. i bio je rezultat napora, djelovanja i istraživačkog rada prve generacije hrvatskih povjesničara i arheologa Istre, Rijeke i Kvarnerskih otoka. Izlazi, uz određenu nereditovitost u pojavljivanju pojedinih svezaka – poglavito iz financijskih razloga, sve do danas. Najnoviji broj sadrži bibliografiju radova objavljenih u sv./god. 1./1956. do 14./1991. Bibliografija, koja je urađena u povodu 40. obljetnice objavljivanja I. godišnjaka *Jadranskog zbornika*, obuhvaća ipak samo 35-godišnju djelatnost uredničkih odbora zbornika, jer još nije objavljen 15. i 16. svezak kojeg priprema pulski dio zajedničkog uredničkog odbora. Stoga je ovaj svezak i označen kao 17.

Bibliografiju 14 svezaka *Jadranskog zbornika*, uvodnu studiju i sve neophodne napomene za korištenje i snalaženje u bibliografiji uradio je Darinko Munić. Tekst o povijesti pokretanja zbornika,

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka